

УЧАСТЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРИРОДООХОРОННІЙ РОБОТІ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Турбар Т. В., к. пед. н., викладач

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

tatyana.turbar@gmail.com

Ключові слова:

природоохоронна робота, екологічна компетентність, початкова школа, заклад загальної середньої освіти, екологічне виховання, екологічна освіта, охорона природи.

Зміст статті полягає в обґрунтуванні значення залучення учнів початкової школи до природоохоронної роботи для формування екологічної компетентності особистості. На основі аналізу літературних джерел уточнено сутність понять «природоохоронна робота» та «екологічна компетентність». Визначені особливості формування екологічної компетентності учнів молодшого шкільного віку. На основі аналізу сучасної нормативної бази організації освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти доведено важливість залучення молодших школярів до природоохоронної діяльності.

PARTICIPATION OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IN ENVIRONMENTAL WORK AS IMPORTANT CONDITIONS FOR FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE

Turbar T. V., PhD in Pedagogy, Lecturer

Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

Key words:

environmental work, environmental competence, elementary school, institution of general secondary education, environmental education, environmental upbringing, nature protection.

The content of the article is to justify the importance of attracting primary school students to environmental work for the formation of the ecological competence of the individual. It has been established that one of the main goals of complete general secondary education is the education of an individual with a high level of development of environmental competence. The presence of a graduate school environmentally competent is characterized by the ability to consciously and rationally use natural resources, an awareness of the importance of the environment for human life and health. Based on the analysis of literary sources, the essence of the concepts "environmental work" and "ecological competence" is clarified. The peculiarities of formation of ecological competence of pupils of elementary school age are determined. It was established that ecological competence implies awareness of the need for rational nature management, observance of rules of environmental behavior, economical use of natural resources and formation of students' understanding of the importance of preserving nature for sustainable development of society. It is determined that the purpose of organizing the ecological work of elementary school students is to form a person with a high level of environmental competence. Based on the analysis of the modern normative base of the organization of educational process in institutions of general secondary education, the importance of involving younger students in environmental protection activities has been proved.

Постановка проблеми

Наявність екологічної кризи, яка охопила всю планету, свідчить про те, що сучасне суспільство характеризується недосконалістю екологічних компетентностей. Для вирішення цієї проблеми зусилля всіх виховних інститутів мають бути спрямовані на подолання споживацької позиції підростаючого покоління до природних ресурсів, формування навичок непрагматичної взаємодії з природою. Важливою умовою для досягнення високих результатів у цьому напрямі є залучення населення до природоохоронної роботи.

Процес виховання людини з високим рівнем сформованості екологічної компетентності є складним та довготривалим, тому реалізовуватись він має поетапно. Особливе місце у цьому процесі належить початковій школі як першій обов'язковій та системній ланці освіти. Саме тому важливим є

обґрунтування значущості залучення учнів початкової школи до природоохоронної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі аспекти природоохоронної роботи учнівської молоді висвітлені в численних дослідженнях, де предметом спеціального науково-педагогічного розгляду стали: формування відповідального ставлення до природи (З. Андрієвська, О. Грошовенко, Л. Малинівська), взаємодія школярів з природою (Н. Жук, О. Крюкова, О. Лазебна, І. Ярита), теоретичні та практичні аспекти формування екологічної культури (Л. Курняк, С. Лебідь, О. Пруцакова, І. Павленко), формування екологічної свідомості та екологічного світогляду особистості (О. Мамешина, І. Сяська), підготовка вчителів до природоохоронної роботи в школі (С. Іващенко, А. Кічук, С. Люленко, С. Совгіра, Л. Шаповал). Окремі аспекти проблеми екологічної освіти та виховання дітей молодшого шкільного віку

досліджені у роботах А. Войтович, О. Грошовенко, О. Крюкової, Л. Пономаренко, О. Ратушняк, І. Удовиченко та ін.

Проведений у такий спосіб аналіз літературних джерел з проблеми організації природоохоронної роботи учнівської молоді вказує на часткове дослідження проблемних питань щодо теоретичного обґрунтування значення залучення молодших школярів до природоохоронної роботи як важливої умови формування екологічної компетентності.

Мета статті полягає в обґрунтуванні значення залучення учнів початкової школи до природоохоронної роботи для формування екологічної компетентності особистості.

Виклад основного матеріалу

Однією з найбільш актуальних проблем сучасності є загострення екологічної кризи, що змушує людство замислитись над проблемою гармонізації екологічних взаємовідносин у системі «людина-природа», утвердженням у свідомості суспільства активно-діяльнісного, відповідального ставлення до навколишнього середовища.

У вирішенні цієї проблеми особливе місце посідають заклади загальної середньої освіти, на які покладена відповідальність за формування в здобувачів освіти активної життєвої позиції щодо охорони природи. Це передбачає формування в школярів потреби бережливо ставитися до природних ресурсів і раціонально їх використовувати. Діяльність школи має бути спрямована не лише на теоретичне засвоєння учнями знань про природу, а й на формування в них стійкої мотивації до природоохоронної роботи.

Орієнтирами для залучення учнівської молоді до природоохоронної роботи є міжнародні та державні документи: Хартія Землі, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про охорону навколишнього природного середовища», Національна доктрина розвитку освіти України, Концепція екологічної освіти України, Концепція позашкільної освіти та виховання, Концепція регіональної системи освіти для сталого розвитку, Національна програма виховання дітей та учнівської молоді, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.

Згідно із законом України «Про освіту» однією із основних цілей повної загальної середньої освіти є формування відповідальної особистості, здатної до «цивілізованої взаємодії з природою» [6].

Концепцією нової української школи визначено провідні компетентності випускника, серед яких особливе місце приділяється екологічній складовій. Відповідно до концепції, наявність у випускника школи екологічної компетентності характеризується умінням розумно та раціонально користуватися природними ресурсами, усвідомленням значення навколишнього середовища для життя і здоров'я людини [5].

Ми дотримуємося думки про те, що заклади загальної середньої освіти мають забезпечувати не лише засвоєння учнями природоохоронних знань у процесі вивчення навчальних предметів, на

факультативних заняттях, але і залучати школярів до природоохоронної роботи в рамках позаурочної та позакласної виховної діяльності.

Ідея розвитку екологічної компетентності учнів є однією із ключових у модернізації виховання та освіти, необхідність якої історично передбачена у вигляді корінних змін світогляду, традицій, стилю мислення, мотивів поведінки людей, які становлять сучасний соціум. Вона пов'язана з готовністю і здатністю молоді нести особисту відповідальність як за власне благополуччя, так і за суспільне. Перед сучасними поколіннями стоїть проблема необхідності переглянути і переоцінити своє ставлення до природи, нести відповідальність за наслідки своїх дій, а також побудовати взаємовідносини з природним середовищем на основі сформованої екологічної компетентності особистості [10, с. 27].

Поняття «екологічна компетентність» О. Пруцакова розглядає як здатність особистості приймати рішення та своїми діями та вчинками не наносити шкоду навколишньому середовищу. Також це здатність застосовувати теоретичні знання та досвід у реальних ситуаціях, «керуючись пріоритетом екологічних цінностей та прагматичною мотивацією діяльності» [7, с. 134].

Сутність поняття «природоохоронна робота учнів закладу загальної середньої освіти» має звернути, на нашу думку, увагу педагогів на оптимальне застосування освітнього середовища як виховної системи для гармонізації відносин у системі «людина-природа», оскільки природоохоронна робота на заданому рівні ефективності її здійснення формує загальнолюдські норми моральної поведінки стосовно до навколишнього середовища та дозволяє кожному школяру зробити реальний внесок у збереження довкілля.

Поняття «природоохоронна робота учнів закладу загальної середньої освіти» ми розуміємо як систему взаємопов'язаних цілеспрямованих виховних і дидактичних заходів, детермінованих рівнем суспільно-політичного та економічного розвитку регіону, країни, світу для просвітництва верств населення і господарської діяльності з об'єктами олюдної і дикої природи. Специфіка означеного виду природоохоронної діяльності полягає в тому, що вона здійснюється учнями під керівництвом педагогічних працівників на заданому рівні ефективності та розрахована на певні проміжки часу різної пори року і проводиться на уроках, а також в умовах позакласної, позаурочної та позашкільної роботи.

Метою організації природоохоронної роботи учнів початкової школи є формування особистості з високим рівнем екологічної компетентності, оскільки лише така особистість здатна, керуючись здобутими знаннями, сформованими цінностями й досвідом, приймати у майбутньому виважені екологічно доцільні рішення в життєвих ситуаціях – як у побутових, так і у природному оточенні. Саме ця особистісна характеристика зорієнтовує виховний процес і виступає показником якості сучасної екологічної освіти [1, с. 49].

Важливою складовою екологічної компетентності учнів початкової школи, на думку С. Шмалей, є усвідомлення ними власної причетності до проблем навколишнього середовища. Водночас очевидним, на думку автора, є те, що незважаючи на існування продуктивної наукової педагогічної школи, в екологічній освіті недостатньо практичного компонента і тому теоретичне пізнання має недолік у плані рівня сформованості екологічної компетентності школярів, унаслідок чого вони побіжно поінформовані, не завжди правильно самостійно роблять науково обґрунтовані висновки екологічного змісту та мало залучаються до природоохоронних заходів прикладного спрямування [13, с. 9].

Найбільш прийнятними для формування екологічної компетентності, як стверджує К. Магрламова, є такі завдання екологічного виховання, що спрямовані на свідоме дотримання норм екологічно доцільної поведінки і діяльності у природі, оволодіння прикладними знаннями, практичними вміннями і навичками раціонального природокористування. Погоджуючись з автором, ми також вважаємо, що системно організована природоохоронна робота має значні можливості та великі перспективи щодо формування екологічної компетентності особистості, але її потенціал використовується наразі далеко не у повному обсязі. Актуальною у контексті проблеми нашого дослідження є позиція, висловлена автором, стосовно того, що природоохоронна робота має здійснюватися безперервно на всіх рівнях та етапах освітнього процесу, з усіх предметів, з урахуванням принципів науковості, міждисциплінарності, індивідуального підходу та зв'язку теорії з практикою [4, с. 151-152].

Варто зазначити, що результат сформованості екологічної компетентності суттєво залежить від віку людини. Тому чим раніше в особистості почнуть формуватися складові цієї компетентності, тим ефективнішим буде результат. Саме тому особливій уваги при розгляді цього питання заслуговує молодший шкільний вік, який вважається сенситивним для морального та психологічного розвитку особистості, формування емоційно-почуттєвої та мотиваційно-ціннісної сфер [12].

Серед складових екологічної компетентності О. Пруцакова виокремлює діяльнісний компонент, який характеризується стилем діяльності у довкіллі та характером споживання. Ми розділяємо думку автора стосовно того, що показниками сформованості цього компоненту є екологічна доцільність діяльності та поведінки, здатність мінімізувати вплив на довкілля та споживання природних ресурсів [7].

Відповідно до стандарту початкової освіти екологічна компетентність передбачає усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів та формування в учнів розуміння важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства [3].

Головною метою природоохоронної роботи учнів початкової школи є формування в них життєвих цінностей, які стануть основою здійснення вчинків по відношенню до природи. Саме тому залучення дітей цього віку до природоохоронних заходів дає змогу виховати почуття особистої відповідальності за людську діяльність, пов'язану з перетворенням навколишнього середовища, упевненість у необхідності бережливого ставлення до природи, розумного використання її багатств, тобто допомагає вирішити одне з найважливіших завдань сьогодення – підвищення рівня екологічної культури молоді та суспільства загалом [2, с. 23]. У наш час важливо не тільки виробити в учнів переконання в можливості подолати негативний вплив на природу, а й викликати в них бажання брати участь у природоохоронній роботі, що є одним із проявів екологічної компетентності особистості.

На важливості активізації природоохоронної роботи для формування екологічної компетентності здобувачів освіти наголошує Г. Пустовіт. Науковець вказує на необхідність створення в освітньому процесі ситуацій конкретної екологічно доцільної діяльності особистості в природі, які б вимагали відповідних екологічно доцільних дій і вчинків у системі «природа – людина – суспільство». Сутність таких ситуацій, за педагогом, полягає в логічному поєднанні об'єктивних і суб'єктивних факторів взаємодії особистості з окремими природними об'єктами, екосистемами чи навколишнім середовищем на місцевому рівні, визначенні та усвідомленні нею кола обов'язків, які визначають її екологічно доцільні вчинки, поведінку і діяльність у довкіллі. Автором визначені чотири типи практичної діяльності учнів у навколишньому середовищі:

1. практично-прагматичне використання природного об'єкта;
2. частково практично-прагматичне використання природного об'єкта;
3. частково практично-непрагматичне використання природного об'єкта;
4. практично-непрагматичне використання природного об'єкта.

Для визначення сутності природоохоронної роботи особливій уваги заслуговує саме четвертий тип, який, за твердженням автора, принципово відрізняється від усіх інших, оскільки характеризує діяльність особистості в довкіллі, для якої властиве практично-непрагматичне використання природного об'єкта. Формування саме такого типу діяльності школярів у природі розглядається науковцем як показник рівня сформованості екологічної компетентності, до якого має прагнути кожен із педагогічних колективів [8].

Формування екологічної компетентності молодших школярів О. Ратушняк розглядає як послідовний процес, який розпочинається із отримання дитиною особистісного досвіду, що обов'язково має бути екологічно зорієнтованим. Цей досвід школярі здобувають під час спостережень за природою, які супроводжуються поясненнями вчителя, а також виконанням запропонованих педагогом правил поведінки в природі. А завершується сформованою

готовністю надавати допомогу всьому живому на планеті, здатністю контролювати свої вчинки, щоб не наносити шкоду довкіллю. Крім того, важливим саме для дітей цього віку є пробудження у них емоційних реакцій та оціночних суджень [9].

Відповідно до чинного Державного стандарту початкової освіти формування екологічної компетентності здобувачів освіти забезпечується переважно змістом, визначеним природничою освітньою галуззю. Мета цієї галузі включає в себе екологічну складову, згідно з якою учні мають опанувати знаннями, вміннями, навичками, здібностями та способами діяльності, які «забезпечують успішну взаємодію з природою, формування основи наукового світогляду і критичного мислення, становлення відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку» [3].

У контексті забезпечення формування в учнів екологічної компетентності завданням початкової освіти є:

- забезпечення пізнання та дослідження світу природи здобувачами освіти;
- організація спостережень за навколишнім світом та експериментів у природі;
- формування в учнів зацікавленості, допитливості;
- створення умов для отримання учнями позитивних емоцій від пізнання природи;
- ознайомлення учнів із доступною та цікавою інформацією природничого змісту;

- забезпечення усвідомлення учнями розмаїття природи, взаємозв'язків її об'єктів та явищ, значення природи в житті людини;

- формування навичок відповідальної поведінки в природі;

- формування навичок критичного мислення, використання дитиною власного досвіду для розв'язання екологічних проблем [3].

Отже, стандартом визначено, що провідним завданням початкової освіти є формування в учнів переконань про необхідність збереження природи, важливості власної участі в цьому процесі шляхом залучення дітей до участі в посильній природоохоронній діяльності.

Висновки та перспективи дослідження

Проведений аналіз дає можливість стверджувати, що одним із головних показників рівня екологічної компетентності молодших школярів є практичні вміння та навички поведінки у природі, спрямовані на її охорону, збереження та відновлення, які можливо сформувати лише за умови участі у природоохоронній роботі. Отже, участь учнів початкової школи у природоохоронній роботі відіграє вирішальну роль у формуванні екологічної компетентності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї проблеми. Перспективами подальшого дослідження є більш детальне вивчення організаційних форм природоохоронної роботи молодших школярів як умови підвищення рівня екологічної компетентності особистості.

Література

1. Ванцовська О. А. Формування екологічної компетентності дітей в умовах дошкільного навчального закладу. *Таврійський вісник освіти*. 2011. №1. С. 47-54.
2. Вороненко Т. Екологічні знання як компонент екологічної освіти і виховання *Рідна школа*. № 3. 2012. С. 21-23.
3. Державний стандарт початкової освіти: постанова Каб. Мін. України від 21.02.2018 р. №87. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
4. Магрламова К. Г. Формування ціннісного ставлення до природи у змісті екологічного виховання учнів загальноосвітніх шкіл. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. Київ: ЕКМО, 2008. Вип. 1. С. 141-147.
5. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
6. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 р. №38-39. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
7. Пруцакова О. Л. До проблеми формування екологічної компетентності школярів. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2009. Вип. 162. С. 132-138.
8. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах. Київ: Альма-матер, 2004. 540 с.
9. Ратушняк О. М. Формування екологічної компетентності учнів початкової школи. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2014. Вип. 16. С. 325-330
10. Руденко Л. Д. Взаємодія школи і сім'ї як умова формування екологічної компетентності підлітків. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2005. Вип. 8. Кн. 2. С. 25-27.
11. Хуртенко Л. О. Шкільна екологічна освіта. Екологічна освіта і виховання: досвід та перспективи: зб. матеріалів Всеукр. наук-практ. конф. Київ: Центр екологічної освіти та інформації, 2001. С. 128-130.
12. Шевцова Г. В. Молодший шкільний вік як предмет психолого-педагогічних досліджень: традиції та інновації. *Педагогічні науки*: зб. наукових праць. Вип. LXVIII. Херсон: ХНУ. 2015. С. 134-138.
13. Шмалей С. В. Екологічна особистість: монографія. Київ: Бібліотека офіційних документів. 1999. 232 с.